

Stanisław PIOCHA*
Emilia NADOLNA**

ZATRUDNIENIE OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH JAKO FORMA REHABILITACJI ZAWODOWEJ

Zarys treści: W Polsce, podobnie jak w wielu krajach świata, podejmowane są działania, których celem jest stworzenie osobom niepełnosprawnym warunków do rozwoju i udziału w życiu społecznym na równi ze sprawnymi obywatelami. W artykule przedstawiono problematykę zatrudnienia osób niepełnosprawnych jako formę ich rehabilitacji zawodowej. Ukształtowany w Polsce model kompleksowej rehabilitacji zakłada uwzględnienie wszystkich rodzajów potrzeb osoby niepełnosprawnej w procesie rehabilitacyjnym. Postępowanie terapeutyczne łączy rehabilitację psychologiczną, medyczną, społeczną i zawodową. Podział ten ma znaczenie jedynie metodyczne, ponieważ w praktyce rehabilitacja jest procesem ciągłym a poszczególne jej etapy nakładają się i uzupełniają.

Słowa kluczowe: niepełnosprawność, osoba niepełnosprawna, praca zawodowa, rehabilitacja, aktywność zawodowa, formy zatrudnienia.

Wprowadzenie

Rehabilitacja i zatrudnienie osób niepełnosprawnych stanowi bardzo ważny problem w polityce społecznej, wymaga od pracodawców zrozumienia i dobrej woli, a także przystosowania ich zakładów do zatrudnienia osób niepełnosprawnych. Osoby niepełnosprawne chcą prowadzić aktywne życie, w tym także pracować zawodowo. Dla większości z nich praca zawodowa stanowi sens życia, daje poczucie wartości i użyteczności społecznej. Poprzez pracę chcą się rozwijać i realizować swoje plany życiowe i aspiracje. Liczne przykłady wskazują na to że pracownicy niepełnosprawni chcą uczciwie pracować i osiągać zadowalające pracodawcę rezultaty pracy, w ramach swoich możliwości psychofizycznych i kwalifikacji. Niepełnosprawni są pracownikami lojalnymi, przywiązują się do zakładu pracy i szanują swoją pracę, jeśli zapewni się im

* prof. nadzw. dr hab., Instytut Ekonomii i Zarządzania, Politechnika Koszalińska

** stażysta, Instytut Ekonomii i Zarządzania, Politechnika Koszalińska

warunki do rozwoju zawodowego, podnoszenia kwalifikacji i podejmowania coraz to bardziej odpowiedzialnych zadań zawodowych.

Definicje niepełnosprawności

Literatura poświęcona problematyce niepełnosprawności nie wypracowała dotychczas jednej, powszechnie akceptowanej i obowiązującej definicji niepełnosprawności. W Polsce termin osoba niepełnosprawna po raz pierwszy pojawił się w uchwale Sejmu z dnia 16 września 1982 r. w sprawie inwalidów i osób niepełnosprawnych¹. Pojęcie to jednak tylko się pojawiło, ale zdefiniowane zostało dopiero w ustawie z dnia 9 maja 1991 roku o zatrudnieniu i rehabilitacji zawodowej osób niepełnosprawnych. Według tej ustawy osoba niepełnosprawna to osoba o istotnym ubytku zdolności fizycznych, psychicznych lub umysłowych, ograniczającym zdolność do wykonywania pracy zarobkowej². Pogląd ten wyparł ze słownictwa pojęcie inwalida. Kolejnym krokiem na przód w formułowaniu definicji osoby niepełnosprawnej była Karta Praw Osób Niepełnosprawnych, ukazana w formie uchwały Sejmu RP, przyjętej i opublikowanej dnia 1 sierpnia 1997 roku. Zawarte w niej sformułowania określały osoby niepełnosprawne jako osoby, których sprawność fizyczna, psychiczna lub umysłowa trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza czy uniemożliwia życie codzienne, naukę, pracę oraz pełnienie ról społecznych zgodnie z normami prawnymi i zwyczajowymi. Mają one prawo niezależnego, samodzielnego i aktywnego życia oraz nie mogą podlegać dyskryminacji³. Wyżej wymieniona ustawa została zmodyfikowana i definicja osoby niepełnosprawnej poszerzona została o warunek uzyskania orzeczenia o zakwalifikowaniu osoby niepełnosprawnej do jednego z trzech stopni niepełnosprawności bądź orzeczenia o całkowitej lub częściowej niezdolności do pracy. W przypadku gdy osoba taka nie ukończyła 16 roku życia wymagane jest orzeczenie o rodzaju i stopniu niepełnosprawno-

¹ uchwała Sejmu z dnia 16 września 1982 r. w sprawie inwalidów i osób niepełnosprawnych Monitor Polski Warszawa 1982, nr 22 poz. 188.

² Ustawa z dnia 9 maja 1991 roku o zatrudnieniu i rehabilitacji zawodowej osób niepełnosprawnych Dz. U. Warszawa 1991, nr 46, poz. 201 ze zmianami.

³ Uchwała Sejmu RP z dnia 1 sierpnia 1997 r. Karta Praw Osób Niepełnosprawnych, Dz.U. Warszawa 1997, nr 50, poz. 475.

ści⁴. W literaturze przedmiotu można się spotkać z różnym podziałem definicji niepełnosprawności i tak np. Tadeusz Majewski proponuje trzy ich rodzaje⁵:

- **definicje ogólne** - osobą niepełnosprawną jest taka jednostka, u której istnieje naruszenie sprawności i funkcji w stopniu wyraźnie utrudniającym pobieranie nauki w normalnej szkole, wykonywanie zadań życia codziennego, pracę zawodową, udział w życiu społecznym oraz zajęciach od pracy;
- **definicje dla ściśle określonych celów** - w tej grupie znajdują się określenia tworzone w sposób bardziej precyzyjny. Powstają dla potrzeb poszczególnych dziedzin nauki zajmujących się problemami osób niepełnosprawnych i zawierają konkretne kryteria odzwierciedlające zakres ich zainteresowań;
- **definicje poszczególnych kategorii osób niepełnosprawnych** - osoby te są grupą zróżnicowaną wewnątrznie. Różnią się między sobą stopniem i rodzajem uszkodzenia organizmu oraz cechami społeczno-demograficznymi takimi, jak np. wiek, płeć, stan cywilny itp. Można więc tę grupę społeczną podzielić według takich kryteriów, jak: rodzaj niepełnosprawności, stopień uszkodzenia organizmu;

Niepełnosprawność jest zjawiskiem bardzo złożonym, z uwagi na to osoby niepełnosprawne są grupą bardzo zróżnicowaną, zarówno pod względem rodzaju i stopnia niepełnosprawności, jak też wieku, płci, wykształcenia i kwalifikacji zawodowych⁶. Biorąc pod uwagę okres życia, w którym wystąpiła niepełnosprawność można wyróżnić następujące kategorie osób niepełnosprawnych⁷:

- **dzieci z niepełnosprawnością od urodzenia lub wczesnego dzieciństwa**. Może być ona spowodowana czynnikami genetycznymi, wrodzonymi lub chorobami dziecięcymi;
- **osoby, które stały się niepełnosprawnymi w wieku aktywności zawodowej**. Uszkodzenie organizmu wystąpiło w różnych okresach życia z powodu: różnych chorób, chorób zawodowych, wypadków przy pracy, wypadków lub urazów pozazawodowych;

⁴ Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 roku o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych, Dz. U. Warszawa 1997, nr 123, poz. 776 ze zmianami.

⁵ T. Majewski, *W sprawie definicji osoby niepełnosprawnej* Problemy Rehabilitacji Społecznej i Zawodowej nr 1 Warszawa 1994 r., s. 139.

⁶ I. Poliwczyk, *Wyrównanie szans osób niepełnosprawnych na rynku pracy* Krajowa Izba Gospodarczo-Rehabilitacyjna, Warszawa 2007 r. s. 19.

⁷ Tamże, s. 25.

- *osoby w starszym wieku*, którzy stali się niepełnosprawni na skutek zmian związanych ze starzeniem się organizmu, będące wynikiem choroby wieku starczego.

Tabela 1. Stopnie niepełnosprawności**Table 1.** The disabled degrees

Lp.	Stopień	Charakterystyka
1	Znaczny	Osoba z naruszoną sprawnością organizmu, niezdolna do pracy albo zdolna do pracy jedynie w warunkach pracy chronionej i wymagająca, stałej lub długotrwałej opieki i pomocy innych osób w związku z niezdolnością do samodzielnej egzystencji, w celu pełnienia ról społecznych.
2	Umiarkowany	Osoba z naruszoną sprawnością organizmu, niezdolna do pracy albo zdolna do pracy jedynie w warunkach pracy chronionej lub wymagająca czasowej albo częściowej pomocy innych osób w celu pełnienia ról społecznych.
3	Lekki	Osoba o naruszonej sprawności organizmu, powodująca w sposób istotny obniżenie zdolności do wykonywania pracy, w porównaniu do zdolności jaką wykazuje osoba o podobnych kwalifikacjach zawodowych z pełną sprawnością psychiczną i fizyczną, lub mająca ograniczenia w pełnieniu ról społecznych dające się kompensować przy pomocy wyposażenia w przedmioty ortopedyczne, środki pomocnicze lub środki techniczne.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 roku o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych. Dz. U. Warszawa 1997, nr 123, poz. 776 ze zmianami

Source: Personal elaboration based on: ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 roku o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych, Dz. U. Warszawa 1997, nr 123, poz. 776 ze zmianami

Bardzo ważna z wielu powodów, przede wszystkim prawnym i ekonomicznym, jest klasyfikacja osób niepełnosprawnych według stopnia niezdolności do zatrudnienia i zarobkowania. Do 1997 roku w Polsce funkcjonował podział na grupy inwalidztwa. Obecnie, dla celów pozarentowych posługuje się terminologią stopni niepełnosprawności, o czym mówi ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 roku o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób

niepełnosprawnych. Mowa tu o stopniu znacznym, umiarkowanym i lekkim, które dokładnie przedstawia tabela 1.

Należy wspomnieć, że w przypadku osób, które ukończyły 16 rok życia orzeka się o stopniu niepełnosprawności, zaś dzieci do 16 roku życia zalicza się do osób niepełnosprawnych bez określania stopnia niepełnosprawności.

Stopień niepełnosprawności osoby zainteresowanej orzeka się na czas określony, jeżeli według wiedzy medycznej może nastąpić poprawa stanu zdrowia bądź też na stałe, jeżeli według wiedzy medycznej stan zdrowia nie rokuję poprawy.

Formy zatrudnienia osób niepełnosprawnych

W opracowaniach poświęconych problematyce zatrudnienia osób niepełnosprawnych znajdują się dwa podstawowe modele zatrudnienia osób niepełnosprawnych na rynku pracy⁸: zatrudnienie na otwartym rynku pracy oraz zatrudnienie w specjalnych warunkach. Konstrukcje tych modeli przedstawia rysunek 1. **Zwykłe zakłady produkcyjne.** Osoba niepełnosprawna w zwykłych zakładach produkcyjnych, usługowych, rolnictwie, i urzędach może być zatrudniona na tych samych zasadach i pracować w takich samych warunkach, jak pracownicy pełnosprawni. Jest to tzw. zatrudnienie na warunkach konkurencyjnych. Jedyne przywileje jakie posiada w tym przypadku osoba niepełnosprawna, wynikają z ogólnych przepisów dotyczących ich zatrudnienia tj. skróconego czasu pracy, dłuższych urlopów, wykonywania pracy wyłącznie w dzień, przystosowana stanowiska pracy itp⁹.

Zatrudnienie wspomagane. Forma ta polega na tym, że oprócz zapewnienia osobie niepełnosprawnej odpowiedniego rodzaju i warunków pracy podczas jej wykonywania, jej pracę wspomaga stale lub okresowo druga osoba, którą jest asystent zawodowy lub inwestor wspomagający¹⁰. Zwolennicy tej formy zatrudnienia zwracają uwagę na to, iż jest ona stosunkowo mało kosztowna oraz spełnia tak bardzo istotny w ostatnim czasie warunek integracji społecznej.

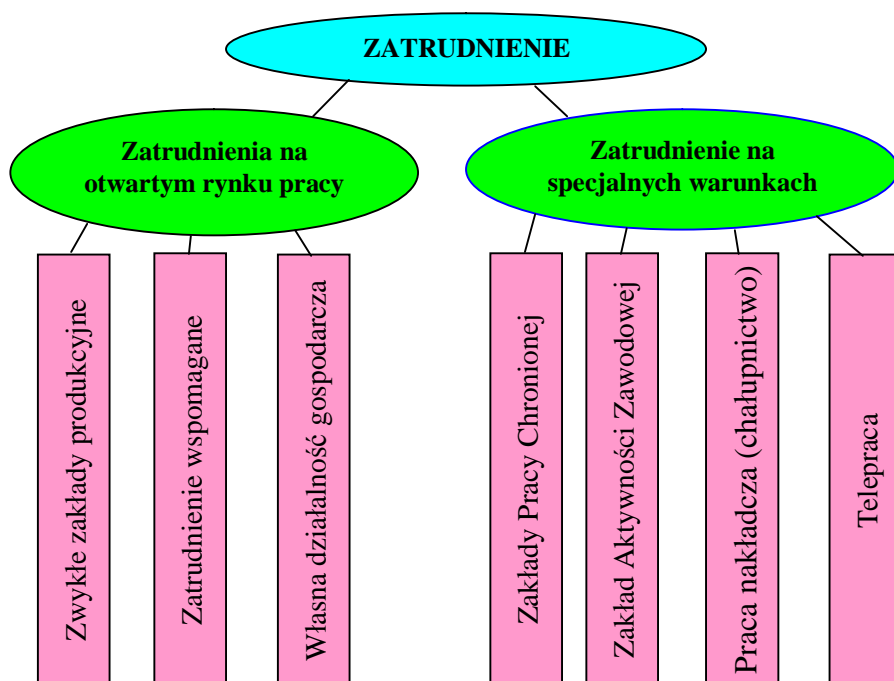
Własna działalność gospodarcza lub rolnicza. Prowadzenie własnej działalności gospodarczej lub rolniczej jest szansą na pracę główną dla tych osób niepełnosprawnych, którzy mieszkają na obszarach, gdzie występuje bardzo wysoki poziom bezrobocia lub w małych miejscowościach, gdzie możliwości znalezienia pracy są niewielkie. Ten typ zatrudnienia wymaga od osoby niepełnospraw-

⁸ T. Majewski, *Rehabilitacja zawodowa ...*, op. cit., s. 17.

⁹ T. Majewski, *Rehabilitacja zawodowa i zatrudnienie* Centrum Badawczo-Rehabilitacyjne Osób Niepełnosprawnych, Warszawa 1995 r., s. 84.

¹⁰ J. Mikulski, *Sposoby realizacji systemu rehabilitacji zawodowej i zatrudnienia*, Centrum Badawczo-Rozwojowe Spółdzielczości Inwalidów, Warszawa 1994 r., s. 47.

nej spełnienia kilku warunków niezbędnych do prowadzenia zakładu pracy lub gospodarstwa rolnego¹¹. Przede wszystkim, powinna posiadać niezbędny zasób wiedzy i umiejętności związanych z prowadzeniem własnej działalności, tj. wiedza z marketingu i zarządzania, księgowości, rozliczeń podatkowych itp. Niezbędne są też kompetencje z zakresu danej dziedziny gospodarczej.

Rysunek 1. Formy zatrudnienia osób niepełnosprawnych

Figure 1. The employment forms on disabled people

Źródło: opracowanie własne na podstawie T. Majewski *Rehabilitacja zawodowa osób niepełnosprawnych*, Centrum Badawczo-Rehabilitacyjne Osób Niepełnosprawnych, Warszawa 1995 r. s. 17

Source: Personal elaboration based on: T. Majewski *Rehabilitacja zawodowa osób niepełnosprawnych*, Centrum Badawczo-Rehabilitacyjne Osób Niepełnosprawnych, Warszawa 1995 r. s. 17

¹¹ T. Majewski, *Przegląd polityki zatrudnienia osób niepełnosprawnych w krajach Unii Europejskiej*, Problemy Rehabilitacji Społecznej i Zawodowej nr 3, Warszawa 1995 r., s. 24.

Zakłady Pracy Chronionej. Są jedną z podstawowych form zatrudnienia chronionego dającą osobom niepełnosprawnym, które nie mogłyby podjąć pracy na otwartym rynku pracy, możliwość wykonywania pracy zarobkowej. Podstawowymi warunkami otrzymania statusu zakładu pracy chronionej jest spełnienie przez podmiot gospodarczy szeregu wymogów określonych ustawą¹². Należą do nich:

1. uzyskanie odpowiedniego wskaźnika zatrudnienia osób niepełnosprawnych:
 - nie mniej niż 40%, w tym co najmniej 10% spośród ogółu zatrudnionych powinny stanowić osoby posiadające orzeczenie o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności albo
 - nie mniej niż 30% zatrudnionych osób niewidomych lub psychicznie chorych, albo upośledzonych umysłowo zaliczanych do znacznego lub umiarkowanego stopnia niepełnosprawności,
2. zapewnienie doraźnej i specjalistycznej opieki medycznej pracownikom zatrudnionym z ZPCh,
3. odpowiednie warunki lokalowe z uwzględnieniem szczególnych wymogów osób niepełnosprawnych.

Status może otrzymać każde przedsiębiorstwo, które prowadzi działalność gospodarczą przez co najmniej rok i zatrudnia w tym czasie nie mniej niż 25 osób w pełnym wymiarze czasu pracy oraz zatrudniał je przez co najmniej pół roku przed uzyskaniem statusu ZPCh.

Zakład Aktywności Zawodowej. Na specjalnych warunkach prowadzone jest zatrudnienie w Zakładach Aktywności Zawodowej, które działają zgodnie z tzw. zasadą non profit¹³. ZAZ są to wyodrębnione organizacyjnie i finansowo jednostki stworzone przez powiat, gminę, fundację, stowarzyszenie lub inną organizację społeczną, której statutowym zadaniem jest rehabilitacja zawodowa i społeczna osób niepełnosprawnych. Zadaniem ZAZ jest przygotowanie osób niepełnosprawnych do integracji ze społeczeństwem oraz pomoc w prowadzeniu, w miarę ich możliwości aktywnego i samodzielnego życia.

Praca nakładcza (chałupnictwo). Nie jest typową formą zatrudnienia, wykonywana jest na podstawie umowy cywilnoprawnej zbliżonej charakterem do umowy o dzieło. Polega przede wszystkim na wytwarzaniu przez wykonawcę określonych artykułów z powierzonego przez pracodawcę materiału lub na świadczeniu przez niego różnego rodzaju usług na zlecenie lub rachunek nakładczy.

¹² Ustawa z dnia 20 grudnia 2002 r. o zmianie ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz o zatrudnianiu osób niepełnosprawnych oraz o zmianie niektórych ustaw, Dz. U., nr 7, Warszawa 2003, poz. 79.

¹³ I. Poliwczyk, *Wyrównanie szans...* op. cit., s. 166.

Telepraca. Z kolei telepraca jest pracą na odległość z wykorzystaniem infrastruktury informatyczno-telekomunikacyjnej, wykonywana poza siedzibą firmy lub biura np. w domu, hotelu, na lotnisku. Telepraca zwana również biurem w domu jest formą organizacji pracy polegająca na świadczeniu pracy poza siedzibą przedsiębiorstwa, jednak w kontakcie z przełożonymi i współpracownikami za pomocą urządzeń telekomunikacyjnych. Te urządzenia to: telefon, telefaks, wideofon. W literaturze wyróżnia się następujące rodzaje telepracy¹⁴: telepraca całkowicie wykonywana w domu telepracownika, wykonywana po części w domu telepracownika, wykonywana w różnych miejscach zazwyczaj poza domem telepracownika i poza siedzibą pracodawcy, wykonywana w telecentrach.

Pojęcie i rodzaje rehabilitacji

Pojęcie „rehabilitacji” pochodzi od słowa „habere” – mieć; „habilis”- zdatny, zręczny; „habilitas”- zdatność, przydatność; „habitus”- zespół charakterystycznych właściwości, składających się na zespół zachowania, wygląd i działanie¹⁵. Z czasem pojęcie to stało się znacznie szersze. Pojawiły się definicje rehabilitacji dostrzegające istnienie problemów mających podłoże w psychice osób niepełnosprawnych. Za przykład może posłużyć definicja S. Grochala, według której podstawowym zadaniem rehabilitacji leczniczej jest przywracanie choremu utraconej sprawności psychofizycznej, a w przypadku trwałego ubytku funkcji wyrównanie istniejącego deficytu przez kompensację lub substytucję¹⁶. Następnym etapem tworzenia definicji rehabilitacji było zainteresowanie się problemem przez nauki społeczne, takie jak m. in. socjologia, demografia, ekonomia, prawo itp. I właśnie w tych naukach rehabilitację dzielono na dwie grupy: rehabilitację kliniczną, w której dominowały zagadnienia medyczne i pozakliniczną, która dotyczyła zagadnień związanych z pracą zawodową.

Rehabilitacja jest dziedziną, która łączy wysiłki specjalistów z różnych dziedzin (psychologowie, doradcy zawodowi, personel medyczny, nauczyciele specjaliści itp.). Uważa się, że rehabilitacja dotyczy wszystkich sfer życia każdej jednostki, dlatego też powinna być prowadzona w wielu wymiarach np. medyczno-społecznym, zawodowo-socjalnym, medyczno-fizycznym, medyczno-

¹⁴ M. Piotrowski, *Współczesne dylematy zatrudnienia*, Zeszyt naukowy nr 265, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 1998 r. s. 235.

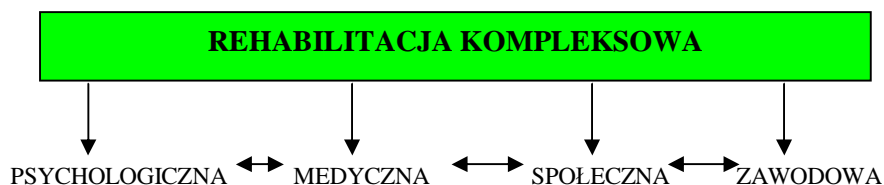
¹⁵ A. Hulek, *Człowiek niepełnosprawny w społeczeństwie. Materiały II kongresu TWK*, PZWL, Warszawa 1986, s. 45.

¹⁶ A. Hulek, *Człowiek niepełnosprawny...*, op. cit., s. 37.

ekonomicznym itp. Dlatego też zaczęto rehabilitację traktować jako proces, który prowadzi¹⁷:

- pod względem ekonomicznym – do pełnej lub zwiększonej niezależności,
- pod względem medycznym – do poprawy funkcjonowania organizmu,
- pod względem prawnym – do przejścia ze statusu osoby korzystającej w pełnym wymiarze ze świadczeń socjalnych do statusu osoby korzystającej z nich w mniejszym wymiarze, bądź w ogóle nie korzystającej,
- pod względem zawodowym - do uzyskania stałego zatrudnienia po odpowiednim przeszkoleniu,
- pod względem psychologicznym – do readaptacji psychicznej i emocjonalnej,
- pod względem socjologicznym – do reintegracji z podstawowymi zbiorowościami takimi, jak: rodzina, grupa rówieśnicza, społeczność lokalna, itp.,
- w definicji własnej osoby – do osiągnięcia takiego efektu rehabilitacji, jaki zainteresowana osoba stawia przed sobą.

W Polsce ukształtował się kompleksowy model rehabilitacji, który zakłada uwzględnienie wszystkich rodzajów potrzeb chorego w procesie rehabilitacyjnym. W związku z tym postępowanie terapeutyczne łączy rehabilitację psychologiczną, medyczną, społeczną i zawodową¹⁸, przedstawione na rysunku 2.

Rysunek 2. Etapy kompleksowej rehabilitacji

Figure 2. Parts complex rehabilitation

Źródło: opracowanie własne na podstawie T. Majewski *Rehabilitacja zawodowa osób niepełnosprawnych*, CBRON, Warszawa 1995 r. s. 40

Source: Personal elaboration based on: T. Majewski *Rehabilitacja zawodowa osób niepełnosprawnych*, CBRON, Warszawa 1995 r. s. 40

¹⁷ J. Hołówka, D. Niklas, *Pojęcia „ograniczonej sprawności” i „rehabilitacji”*, Książka i Wiedza, Warszawa 1999, s. 65.

¹⁸ T. Majewski, *Rehabilitacja zawodowa...* op. cit., s. 40

Podział ten ma znaczenie jedynie metodyczne, gdyż w praktyce rehabilitacja jest procesem ciągłym, a poszczególne jej etapy nakładają się i uzupełniają.

Rehabilitacja medyczna, nazywana usprawnianiem leczniczym, jest programem leczenia funkcjonalnego, który ma za zadanie przywrócić możliwie optymalnej sprawności osoby niepełnosprawnej w czynnym życiu społecznym takiej osoby¹⁹. Prowadzi się ją w warunkach szpitalnych, ambulatoryjnych, sanatoryjnych i domowych. Rehabilitacja psychologiczna traktowana jest jako część wchodząca w skład rehabilitacji medycznej, bądź też, jako zupełnie odrębna dziedzina. Rehabilitacja ta jest to zespół oddziaływań, głównie psychologicznych, których celem jest adaptacja psychiczna osoby niepełnosprawnej do warunków i sytuacji zaistniałych na skutek niepełnosprawności²⁰. W przypadku tej rehabilitacji dokonywane są próby pogodzenia osoby niepełnosprawnej z sytuacją, w której się znalazła przy nabyciu niepełnosprawności. Najczęściej stosowanymi metodami w tym przypadku są: psychologiczne poradnictwo, psychoterapia i socjoterapia. Istota rehabilitacji społecznej polega na przywróceniu osobie niepełnosprawnej możliwie pełnej samodzielności społecznej we wszystkich wymiarach, tj. kulturowym, społecznym i zawodowym oraz na edukacji osób zdrowych w zakresie problematyki niepełnosprawności²¹. Według T. Majewskiego²² rehabilitacja społeczna polega na przygotowaniu osoby niepełnosprawnej do pełnienia ról społecznych właściwych dla wieku i płci oraz na umożliwieniu jej pełnego uczestnictwa w życiu społecznym swojego środowiska, a przez to integrację lub reintegrację społeczną. Rehabilitację zawodową najczęściej traktuje się jako instrument służący poprawie jakości życia osób niepełnosprawnych i rozpatruje się ją w kategoriach czysto ekonomicznych. W procesie tej rehabilitacji dąży się do przywrócenia osobie niepełnosprawnej takiej sprawności organizmu, która pozwoliłaby jej na powrót do poprzednio wykonywanego zawodu lub też przekwalifikowanie. Odbywa się ona w różnych formach: na otwartym rynku pracy, w ośrodkach kształcenia osób niepełnosprawnych, w zakładowych i międzyzakładowych ośrodkach rehabilitacji zawodowej, w zakładach aktywności zawodowej, w zakładach pracy chronionej. Głównym celem rehabilitacji zawodowej jest ocena zdolności osób niepełnosprawnych do pracy i przygotowanie ich do podjęcia zatrudnienia odpowied-

¹⁹ C. Rejzner, M. Szczygielska-Majewska, *Wybrane zagadnienia z rehabilitacji*, Centrum Metodyczne Doskonalenia Nauczycieli Średniego Szkolnictwa Medycznego, Warszawa 1992, s. 34.

²⁰ T. Gałkowski, J. Kiperski, *Encyklopedyczny słownik rehabilitacji*, PZWL, Warszawa 1986, s. 273.

²¹ J. Kiperski, *Współczesne poglądy na rehabilitację* Rehabilitacja medyczna, Red. J. Kiwerski, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2005, s. 26.

²² T. Majewski, *Rehabilitacja zawodowa i ...* op. cit., s. 24.

niego do ich stanu zdrowia oraz posiadanych kwalifikacji. W literaturze przedmiotu ta część rehabilitacji kompleksowej dzielona jest na kilka etapów²³:

1. **poradnictwo zawodowe** – oceniane są tutaj zdolności osoby niepełnosprawnej do wykonywania pracy zawodowej oraz udzielana jest pomoc w wyborze zawodu zgodnego z jej zainteresowaniami i możliwościami;
2. **przygotowanie do podjęcia pracy zawodowej** – polega głównie wyposażeniu osoby niepełnosprawnej w zasób wiedzy teoretycznej i umiejętności praktyczne potrzebne podczas wykonywania pracy zawodowej. Osoba niepełnosprawna uczona jest także prawidłowych form zachowania się i funkcjonowania w różnych sytuacjach związanych z wykonywaniem pracy zawodowej;
3. **zatrudnienie** – ważne jest aby osoba niepełnosprawna pracowała na stanowisku odpowiednio dobranym do jej możliwości i zgodnym z posiadanymi przez nią kwalifikacjami zawodowymi;
4. **sprawowanie opieki nad osobą niepełnosprawną w miejscu pracy i pomoc w adaptacji zawodowej** – udzielana jest tu pomoc w przystosowaniu się osoby niepełnosprawnej do nowego miejsca pracy i środowiska oraz w integracji z nim.

Miernikiem skuteczności procesu rehabilitacji jest podjęcie pracy przez osobę niepełnosprawną. Obecnie ten wynik nie jest łatwo uzyskać ze względu na złożoną sytuację na rynku pracy.

Praca w życiu człowieka niepełnosprawnego

Praca w życiu każdego człowieka zajmuje szczególne miejsce. Między innymi pełni funkcję instrumentalną, dzięki której jednostka uzyskuje środki służące do zapewnienia egzystencji własnej i swojej rodziny. Zajmowana przez nią pozycja zawodowa może wyznaczać jej pozycję ekonomiczną²⁴. Praca oraz szeroko rozumiana aktywność zawodowa jest bardzo ważnym aspektem funkcjonowania człowieka, gdyż daje poczucie mocy, sprawstwa, bycia potrzebnym, niezależnym oraz stanowi ważny element sukcesu w drodze do samorealizacji. Wykonywanie pracy zawodowej przez osobę niepełnosprawną pozwala jej również czuć się użyteczną społecznie oraz określa jej pozycję w hierarchii społecznej. Praca, według H. Januszka²⁵ traktowana jest jako czynność społeczną, która wpływa na postawy, dążenia i zachowania jednostek i grup spo-

²³ I. Poliwczak, *Wyrównanie szans...* op. cit., s. 39.

²⁴ L. Frąckiewicz, *Niepełnosprawność a praca w Polsce doświadczenie w zatrudnianiu osób niepełnosprawnych*, Ogólnopolska Konferencja Naukowa, KIG-R, Warszawa 2003 r., s. 134.

²⁵ H. Januszek, *Socjologia pracy*, AE w Poznaniu, Poznań 2000 r. s. 80.

lęcznych. Ponadto zaspokajają szeroko rozumiane potrzeby ekonomiczne, biologiczne, społeczne, kulturowe. Podobnie, jak ma to miejsce w przypadku ogółu społeczeństwa, osoby niepełnosprawne wykonując pracę zawodową kierują się potrzebami ekonomicznymi i pozaekonomicznymi. W przypadku tych pierwszych potrzeb osoby niepełnosprawne traktują pracę jako sposób zdobycia środków finansowych, jako źródło zarobkowania²⁶. Potrzeby w sensie pozaekonomicznym to potrzeby kontaktu z ludźmi, samorealizacji i potwierdzenia własnych możliwości oraz chęć wykorzystania posiadanych kwalifikacji i umiejętności zawodowych²⁷. Wykonywanie pracy w istotny sposób wpływa na cały proces rehabilitacji osób niepełnosprawnych. To właśnie dzięki zatrudnieniu człowiek wzmacnia poczucie własnej wartości co jest bardzo ważne w przypadku osób niepełnosprawnych, które często mają zaniżoną samoocenę. Pracę zalicza się do czynników, które bardzo często przyspieszają powrót do pełnej lub częściowej sprawności, ponieważ poprawia ogólną sprawność ruchową, wzmacnia obraz swojej osoby. Rehabilitacja może być bardziej efektywna gdy osoba jest czynna zawodowo. Przeciwdziała też izolacji społecznej i wykluczeniu społecznemu. Celowo i stopniowo dobrana oraz systematycznie prowadzona praca może stanowić jedną z metod leczenia. Podczas pracy osoba niepełnosprawna uruchamia swoje umiejętności, sprawności i nawyki, zwiększając w ten sposób odporność na sytuacje trudne, wynikłe z procesu pracy oraz łagodzi lęk przed nowymi zadaniami, na nowych stanowiskach. Ocenia się, iż aktywność zawodowa może w pewnym zakresie kompensować osobie niepełnosprawnej ograniczenia wynikające z niepełnosprawności, a tym samym poprawić jakość jej życia.

Bibliografia

1. Błaszowska J. *Zasady i wybrane metody grupowego usprawniania psychospołecznego młodzieży z uszkodzonym narządem ruchu* PZWL, Warszawa 1992.
2. Frąckiewicz L. *Niepełnosprawność a praca w Polsce doświadczenie w zatrudnianiu osób niepełnosprawnych* Ogólnopolska Konferencja Naukowa, KIG-R, Warszawa 2003.
3. Gałkowski T., Kiperski J. *Encyklopedyczny słownik rehabilitacji* PZWL, Warszawa 1986.

²⁶ J. Błaszowska, *Zasady i wybrane metody grupowego usprawniania psychospołecznego młodzieży z uszkodzonym narządem ruchu*, PZWL, Warszawa 1992r., s. 87.

²⁷ H. Larkowa, *Człowiek niepełnosprawny. Problemy psychologiczne*, PWN, Warszawa 1987 r., s. 39.

4. Hulek A. *Człowiek niepełnosprawny w społeczeństwie. Materiały II kongresu TWK*, PZWL, Warszawa 1986.
5. Januszek H. *Socjologia pracy AE w Poznaniu*, Poznań 2000.
6. Kiperski J. *Współczesne poglądy na rehabilitację* Rehabilitacja medyczna. Red. Kiwerski J. Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2005.
7. Larkowa H. *Człowiek niepełnosprawny. Problemy psychologiczne*. PWN, Warszawa 1987.
8. Majewski T. *Rehabilitacja zawodowa i zatrudnienie* Centrum Badawczo-Rehabilitacyjne Osób Niepełnosprawnych, Warszawa 1995.
9. Majewski T. *Rehabilitacja zawodowa osób niepełnosprawnych*, Centrum Badawczo-Rehabilitacyjne Osób Niepełnosprawnych Warszawa 1995 r.
10. Majewski T. *W sprawie definicji osoby niepełnosprawnej* Problemy Rehabilitacji Społecznej i Zawodowej nr 1, Warszawa 1994.
11. Majewski T., *Przegląd polityki zatrudnienia osób niepełnosprawnych w krajach Unii Europejskiej*, Problemy Rehabilitacji Społecznej i Zawodowej nr 3, Warszawa 1995.
12. Mikulski J. *Sposoby realizacji systemu rehabilitacji zawodowej i zatrudnienia*, Centrum Badawczo-Rozwojowe Spółdzielczości Inwalidów, Warszawa 1994.
13. Piotrowski M. *Współczesne dylematy zatrudnienia*, Zeszyt naukowy nr 265, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 1998.
14. Poliwczak I. *Wyrównanie szans osób niepełnosprawnych na rynku pracy KIG-R*, Warszawa 2007.
15. Rejzner C., Szczygielska-Majewska M. *Wybrane zagadnienia z rehabilitacji* Centrum Metodyczne Doskonalenia Nauczycieli Średniego Szkolnictwa Medycznego, Warszawa 1992.
16. Sokołowska M., Hołówka J. *Polityka społeczna a zdrowie*, Książka i Wiedza, Warszawa 1999.
17. uchwała Sejmu z dnia 16 września 1982 r. *w sprawie inwalidów i osób niepełnosprawnych* Monitor Polski Warszawa 1982, nr 22 poz. 188.
18. Ustawa z dnia 9 maja 1991 roku *o zatrudnieniu i rehabilitacji zawodowej osób niepełnosprawnych* Dz. U. Warszawa 1991, nr 46, poz. 201 ze zmianami.
19. Uchwała Sejmu RP z dnia 1 sierpnia 1997 r. *Karta Praw Osób Niepełnosprawnych*, Dz.U. Warszawa 1997, nr 50, poz. 475.
20. Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 roku *o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych*, Dz. U. Warszawa 1997, nr 123, poz. 776 ze zmianami.

21. Ustawa z dnia 20 grudnia 2002 r. o zmianie ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz o zatrudnianiu osób niepełnosprawnych oraz o zmianie niektórych ustaw, Dz. U., nr 7, Warszawa 2003, poz. 79.

DISABLED PEOPLE EMPLOYMENT AS A CAREER REHABILITATION FORMS

Similarly to many other countries all over the world, in Poland some efforts are made to improve disabled people conditions to enhance their personal development and increase their participation in the life of society to the level of participation of healthy citizens. The article presents problems disabled people employment as a career rehabilitation forms. The Polish model of complex rehabilitation considers all kinds of needs of a disabled person in the process of recovery. The full therapy process consists of psychological, medical, social and career rehabilitation. The division presented above is created only for methodological purposes as the rehabilitation process is continuous and its parts perfectly impose and complement themselves.

Key words: disabled people, professional work, rehabilitation, professional activity, employment forms